

ВІДГУК

13.06.2019

1/6-02.66

офіційного опонента на дисертацію Шевченко Наталії Володимирівни
"Розвиток нотаріату на Півдні України (1866–1917 рр.)", представлену
на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за
спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Наукова новизна дисертації полягає у постановці та дослідженні актуальної проблеми, що не була всебічно й об'єктивно висвітлена в українській історичній науці.

Сформульована автором мета роботи і конкретні завдання дослідження зумовили структуру дисертації, яка складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури і додатків. Всі розділи й підрозділи фактографічно й історіографічно насичені, завдяки чому вже з першого погляду створюється враження переконливого, аргументованого викладу. Автор ретельно підійшла до написання висновків до підрозділів, розділів і роботи взагалі.

При написанні дисертаційної роботи виконано основні нормативні вимоги. У вступі зазначається актуальність проблеми. Зазначено зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами, темами. Визначено об'єкт, предмет, хронологічні та географічні межі дослідження. Акцентовано увагу на науковій новизні одержаних результатів та практичному значенні дисертації.

В роботі проаналізовано стан наукової розробки теми. Проведено історіографічний аналіз праць з зазначеної проблематики. Дослідником констатується відсутність узагальнюючих наукових досліджень з історії розвитку нотаріату на Півдні України в 1866–1917 рр.

Дисертант провела кропітку пошукову роботу по виявленню та опрацюванню значного обсягу історичної літератури, в якій в тій чи в іншій мірі знайшли відображення сюжети пов'язані з процесом формування, розвитку інституту нотаріату у південноукраїнському регіоні у зазначений період. Це надало можливість дисертанту висвітлити організацію роботи нотаріальних установ після нотаріальної реформи 1866 р. на Півдні України.

Автор дисертації виділила в історіографічному процесі дослідження розвитку нотаріату на Півдні України у 1866–1917 рр. такі три періоди. 1-й хронологічно охоплює імперську добу – другу половину XIX – початок XX ст. 2-й період (1920–1980-ті рр.) – це дослідження радянської епохи. 3-й період, що розпочався з 1990-х рр. включає дослідження українських та зарубіжних дослідників епохи незалежної України.

До очевидних переваг дисертації можна віднести і широку джерельну базу дослідження. Більше половини позицій у бібліографічному списку представлено джерелами.

Автор використала матеріали 148 фондів з 6 архівів України – ЦДАК України, ДАДНО, ДАКО, ДАХО, ДАМО та ДАОО. Всього залучено 251 архівна справа цих архівів. У роботі також потужно представлені довідкові книги, адрес-календарі та інші довідкові матеріали.

Опрацьована джерельна база є цілком достатньою для розкриття означеної проблеми, забезпечення обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій.

Перед нами комплексна, багатопланова праця, присвячена розвитку інституту нотаріату на Півдні України у 1866–1917 рр., написана на основі ґрунтовного опрацювання широкого кола опублікованих документів та архівних джерел.

У параграфі 2.1. описується поява нотаріату як інституту. Авторка виходить за межі своїх хронологічних меж аж до Стародавнього Риму та Візантії.

Дисертантом докладно охарактеризовано історичні передумови формування нотаріальної діяльності на українських землях. Авторка знаходить витoki становлення нотаріату в часи Київської Русі, Великого князівства Литовського, відзначає вплив на ці процеси християнства. Окремо аналізуються витoki російського нотаріату, що бере початок з Новгородської судної грамоти XIII століття.

Грунтовно проаналізовано стан нотаріату у дореформений період. Визначено передумови реформування нотаріату в Російській імперії. Як зазначає дисертантка, законодавство про нотаріат Франції, Німеччини та Австрії лягло в основу реформи нотаріату Російської імперії.

Авторкою описано шлях підготовки та обговорення законодавчих актів судової реформи, зокрема, нотаріальної її частини. Ретельно простежено зміни, що відбулися в інституті нотаріату за реформою 1866 р. Дисертанткою систематизовано та проаналізовано статті "Тимчасового положення про нотаріальну частину". Визначено у які роки на яких територіях було введено в дію Положення. Цей процес затягнувся до 1880 р.

У дослідженні ретельно проаналізовано усі зміни, що відбувалися у законодавстві за Контрреформою, що стала наслідком вбивства народниками Олександра II та спричинила відхід від проголошених принципів судової реформи.

Робота над вдосконаленням законодавчої бази щодо нотаріату не припинялася до 1917 р. Правники, нотаріуси, критикували слабкі сторони системи та вносили свої пропозиції, що часто виносилися на обговорення. Все це описано автором дослідження.

–Дисертантом зазначено, що інститут нотаріату було ліквідовано декретом більшовиків у листопаді 1917р. Нагадаємо, що географічні межі дослідження охоплюють південноукраїнський регіон, який у листопаді 1917 р. після III Універсалу став частиною УНР. А УНР не підпадала під юрисдикцію більшовицьких декретів. Якщо автор мав на увазі, сумнозвісну "Тимчасову Інструкцію Генеральному Секретаріату Тимчасового уряду на Україні", за якою звужені і тимчасові повноваження Генерального Секретаріату Центральної Ради не поширювалися на Катеринославську, Таврійську та Херсонську губернії. То нагадаємо, що Українська Центральна Рада досить оперативно відреагувала на прихід більшовиків до влади. І вже 27 жовтня 1917 р. було оголошено, що влада Центральної Ради поширюється на "всі дев'ять губерній", у тому числі Херсонську, Катеринославську і Таврійську. Отже, на УНР не поширювалася дія більшовицьких декретів.

–В цьому контексті виникає наступне цікаве запитання: які особливості мала діяльність нотаріату в умовах Центральної Ради (з березня по листопад 1917 р.)?

–В дослідженні наводяться приклади боротьби жінок-юристів Москви та Санкт-Петербургу на початку ХХ ст. за свої права в професії. Так, жінки не мали права працювати нотаріусами. Бажано б було навести подібні факти з історії південноукраїнського регіону.

Автор проілюструвала новими фактами зміни в роботі та матеріальному забезпеченні нотаріусів у роки Першої світової війни.

В роки Першої світової війни відбувалася швидка модернізація українського суспільства. Змінювався статус жінки в суспільстві, формувалися нові стосунки в сім'ї, які відповідали стандартам модерної епохи. Жінки займали нові, недоступні для них у довоєнні роки суспільні ніші. Однак, не в юридичній сфері. Як справедливо зазначає автор, в роки війни, коли відчувалася гостра нестача нотаріусів, уряд не надавав жінкам офіційний дозвіл займатися юридичною практикою. Можна говорити про штучні перепони на шляху модернізації юридичної сфери.

У дисертаційному дослідженні ми зустрічаємо яскраві портрети відомих нотаріусів. Зокрема, охарактеризовано діяльність І. Корбуля – одного з найвідоміших нотаріусів та громадських діячів Херсона.

–Проте, було б корисним, якщо б галерея подібних портретів нотаріусів у роботі була ширшою.

Окремий розділ дисертації присвячено висвітленню спроб реформування нотаріального законодавства Російської імперії на початку ХХ ст.

Окремий параграф приділено аналізу повсякденної діяльності нотаріусів. Цей матеріал, безумовно, дуже цікавий та фактологічно насичений.

Робота має 9 додатків на 100 сторінках, складених автором на основі великої кількості архівних джерел. Це і поіменні списки нотаріусів та їх помічників Одеського, Херсонського, Єлисаветградського,

Катеринославського, Сімферопольського, Кишинівського окружного судів (по повітах та містах); зведені таблиці про кількість вчинених нотаріальних актів нотаріусами Півдня України; дані про тарифи та винагороди нотаріусів; зразки оформлення нотаріальних документів та ін. Безумовно, додатки збагатили дане дослідження. Авторка по тексту постійно звертається до їх аналізу. Додатки реально "працюють".

—Однак, не зовсім зрозумілий підхід до нумерації додатків. Їх пронумеровано за алфавітом від А до Л, однак не зрозуміло чому пропущено літери Г, Є, З та І??

Основні висновки та узагальнення дисертаційного дослідження належно аргументовані та логічно впливають з його змісту.

Хотілось би висловити ще деякі зауваження та побажання щодо змісту дисертації.

— Авторка зазначає, що були наявні факти зловживання, хабарництва і здирництва. Однак, бажано було б навести конкретні факти подібних зловживань. Чи існували (по аналогії з сучасністю) у південноукраїнському регіоні "чорні нотаріуси"?

—Робота тільки виграла б, якщо було наведено побільше конкретних фактів, життєвих історій. В той же час, складається враження, що інколи текст переобтяжено юридичною термінологією. Наприклад, у п.2.2 майже на кожній сторінці автор посилається на дисертації з юридичних наук. Це вплинуло і на стиль викладу цього параграфу.

—Ілюструючи різницю у кількості здійснених нотаріусами угод, автор наводить кількісні показники. Однак, забуває вказати до якого повіту та якої губернії належали населені пункти, де працювали нотаріуси. Наприклад, м. Берислав, м. Ананьїв, м. Олешки, м. Братське, с. Березнегувате (яких повітів та яких губерній?) (стор. 190).

—Робота має стилістичні огріхи та помилки.

Висловлені зауваження не впливають на загалом позитивну оцінку поданої на розгляд праці.

Дисертанту вдалося досягти поставлених в роботі мети і завдань. Дисертаційне дослідження має закінчений характер. Автореферат відбиває основні положення кандидатської дисертації. Основні результати дослідження відбито в 6 публікаціях автора у фахових виданнях та включених до міжнародних наукометричних баз, 1 з них – закордонне, опубліковане у м. Прага, 2018 р.

Дисертація Наталії Володимирівни Шевченко "Розвиток нотаріату на Півдні (1866–1917 рр.)" є самостійним і завершеним науковим дослідженням, виконаним на належному науково-теоретичному рівні. Основні положення і висновки дисертації апробовані у авторських публікаціях, у виступах на 7 міжнародних та всеукраїнських конференціях (з них – 2 закордонні: у м. Тбілісі (Грузія) – 2017 р. та м. Баку (Азербайджан, 2018 р.).

Актуальність і рівень розкриття поставлених проблем, новизна дисертації і ступінь обґрунтованості винесених на захист наукових положень цілком відповідає вимогам "Порядку присудження наукових ступенів", затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами), а її автор – Шевченко Наталія Володимирівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук,
професор кафедри історії
України Запорізького
національного університету

Г.Ф. Турченко

Підпис професора Турченко Г.Ф. завіряю
Проректор з науково-педагогічної роботи
Запорізького національного університету

Ю.О. Каганов